

Stejar secular

LA ÎNCEPUT A FOST LEGENDA²

Prof. univ. dr. Valentin CIORBEA¹

La 25 de kilometri de municipiul Râmnicu Vâlcea, reședința județului Vâlcea, și 6 kilometri de orașul Băbeni, pe un minunat plai, la hotarul satului Mănăstireni, astăzi Dezrobiți, aparținând comunei Frâncești, delimitat de pârâul Otăsău, afluent din stânga al râului Bistrița ce-și poartă apele spre întâlnirea cu Oltul, unul din marile râuri ale României și coasta dealului cu stejari și pomi fructiferi, privirii pelerinilor i se înfățișează maiestuos Mănăstirea Dintr-un Lemn. Aici, începând cu secolul al XVI-lea s-au valorificat creativ denivelările terenului ridicându-se, pe terase succesive, bisericile și ansamblul construcțiilor aferente, într-o viziune ce a tins spre monumentalitate.

Pelerinii care pășesc prin cele trei porți ale mănăstirii au șansa, urcând treptele ce duc spre biserica de zid și cea dintr-un lemn, ambele străjuite de stejarii seculari, să-i cunoască istoria, să se

Bisericuța dintr-un lemn (exterior)

conexeze la spiritualitatea ortodoxă ce o degajă Sfântul lăcaș. Un trecut secular ce a împletit legenda cu adevărul istoric, sintetizat cum nu se putea mai reușit în numele unic ce-l poartă complexul monahal – Mănăstirea Dintr-un Lemn.

Trei dovezi cu ascendență istorică, vizibile și astăzi, se constituie în puternice argumente de susținere a legendei întemeierii vieții monahale pe acest loc: stejarii seculari, Bisericuța dintr-un lemn și Icoana Maicii Domnului cu Pruncul, Făcătoare de Minuni. Sunt reperate, cărora li s-a adăugat ulterior biserica de zid, care au pus istoria Mănăstirii Dintr-un Lemn în evoluția seculară despre care pelerinii și vizitatorii află detalii de la maicile cu ascultarea de îndrumare.

STEJARII SECULARI DE LA FRÂNCEȘTI

Letopisețul Sfântului lăcaș, precizează ghidul mănăstirii, începe cu primele însemnări despre stejarii protectori, pe care pelerinii îi admiră urcând spre bisericuța dintr-un lemn. Prima filă îi aparține celebrului călător sirian Paul din Alep (1627-1667). Fiu al patriarhului Macarie III al bisericii Anatoliei și a Întregului Răsărit a fost crescut și educat în mediul bisericesc. La 20 de ani este hirotonit și nu peste mult timp numit arhidiacon de Damasc și Alep. Îndeplinește pe lângă tatăl său funcția de secretar și îl însoțește în călătoriile sale care au cuprins și Țările Române.

La 17 ianuarie 1653 suita patriarhului Macarie III a debarcat la Constanța. De aici a plecat la Iași, la invitația domnitorului Vasile Lupu (1634-1638), de la care spera

un sprijin financiar pentru biserica Melchită din Siria, presată de autoritățile otomane să-și achite obligațiile fiscale. În luna octombrie 1653, patriarhul Macarie și Paul din Alep au sosit la Târgoviște la curtea domnitorului Matei Basarab. Se reîntorc în Moldova la 22 mai 1654.

Au plecat apoi în Ucraina și, de aici, la Moscova, la palatul țarului Alexei I (1654-1676). În Rusia au stat până la 29 mai 1656, când pornesc spre Iași. Au rămas o lună și jumătate în capitala Moldovei.

La 16 octombrie au plecat spre Țara Românească, prilej cu care au văzut și mănăstirile din Oltenia, între care și Mănăstirea Dintr-un Lemn. Din cei 7 ani, 4 luni și 20 de zile cât a durat călătoria „în Țările Române călătorii sirieni au petrecut aproape trei ani și jumătate.”³ Pe parcursul călătoriei Paul din Alep a ținut un jurnal apreciat de Ioana Teodorov, traducătoarea în limba română „a

celui mai cuprinzător text din literatura arabă, a ucrainenilor și altor popoare central- și est-europene la jumătatea secolului al XVII-lea.”⁴

Vizitând Mănăstirea Dintr-un Lemn în anul 1657, impresionat de maiestuosii stejari, Paul din Alep a reținut: „Alături de ea (biserița dintr-un lemn - n.n.) se găsesc cei doi copaci foarte mari. Ne-au spus că acel copac [din care a fost ridicată biserica] a fost al treilea la fel”⁵ (sic).

Următorul cronicar care ne-a lăsat însemnări cu valoare documentară deosebită despre Mănăstirea Dintr-un Lemn a fost mitropolitul Țării Românești, Neofit I Cretanul (1738-1753).⁶ Originar din Creta a fost adus de domnitorul Constantin Mavrocordat (1735-1741) ca profesor pentru copiii săi. Sprijinit de către domnitor, a intrat în cinul monahal și a urcat în ierarhia bisericească până la scaunul de mitropolit. A fost un arhieru luminat ce a susținut reformele sociale inițiate de domnitorul Constantin Mavrocordat, a inițiat înființarea de școli pentru copiii de țărani, a tipărit în limba română cărți de cult și a scris lucrări originale despre împărtășanie și miruire.

Semnificative sunt pentru activitatea sa de păstorire două călătorii canonice pe parcursul cărora „a predicat, a săvârșit botezuri, spre învățătura preoților, a îndrumat pe preoți și credincioși. Dar mai presus de acestea ne-a lăsat prețioase însemnări de călătorie în grecește, cu o seamă de știri istorice, geografice și etnografice. Copiază pisanii, inscripții de pe pietre de mormânt punând astfel bazele primului «corpus» de inscripții de la noi, consemnează tradiții locale etc. El ne apare astăzi ca un precursor al cercetărilor istorice de mai târziu.”⁷

În prima călătorie canonică, însoțit de diaconi și preoți, prin județele Ilfov, Vlașca, Dâmbovița, Muscel, Argeș și Vâlcea, derulată între 2 iunie și 1 septembrie 1746,

a poposit și la Mănăstirea Dintr-un Lemn, consemnând legenda stejarului și a celorlalți copaci. A notat în jurnal: „Și în afara aceluia stejar tăiat, se mai află, în același loc, alți doi stejari. Rădăcina unuia din ei am văzut-o și noi, fiindcă se rupsesse numai de câțiva ani. Iar stejarul celălalt este și acum mare și înalt.”⁸

În România stejarul este considerat regele pădurilor. Tulpina poate atinge 50 m, diametrul între 1 și 2 m, cu o coroană largă, impresionantă, și o longevitate între 500 și 800 de ani și chiar mai mult după opinia specialiștilor. Din vremuri străvechi stejarul este apreciat ca un arbore sacru, puternic, semnificând viața eternă. Prezența vâscului de stejar amplifică, pentru antici, faptul că respectivul copac este ales al divinității. Se știe că are proprietăți terapeutice. Românii au preluat de la strămoșii daci tehnica prelucrării stejarului pe care l-au folosit la realizarea de cruci, construcții religioase și civile.

Conform precizărilor lui Valeriu Anania (1921-2011),⁹ teolog, scriitor și poet de o mare forță creativă, cercetător, traducător al Bibliei, monah cu numele de Bartolomeu, mitropolit al Clujului, Albei și Maramureșului, stejarul este „simbol nu numai al stabilității, ci și al bipolarității uranic-teruric, divin-uman. Cu atât mai puternică este semnificația stejarului din legenda noastră. În sfârșit, lemnul arborelui sacru se preface în navă plutitoare spre eshaton, o navă nu numai sfințită, dar și nedespărțită, avându-l la cârmă pe Isus Hristos, dar oriunde s-ar afla este pururi în ceruri.”¹⁰

Cei cinci stejari seculari, afectați de fenomenul de îmbătrânire, atacați de viermi și cu multe crengi uscate, constituiau, la începutul anilor 80 ai secolului trecut, un pericol pentru pelerini și maici. Conducerea mănăstirii a intervenit la Primăria Frâncești la 10 iulie 1984, printr-o adresă în care solicita

intervenția forurilor competente pentru efectuarea unor lucrări specifice de salvare, stejarii fiind protejați de lege. Primăria s-a adresat Ministerului Silviculturii care, după ce a obținut aprobarea Consiliului de Stat, a constituit o comisie condusă de inginerul Alexandru Mădularu, șeful Ocolului Silvic Băbeni. S-a colaborat cu Institutul de Cercetări Silvice București și după evaluarea fiecărui stejar, în cursul lunii octombrie 1984 s-au făcut intervenții specifice.

Peste ani, într-o scrisoare adresată stăreței Emanuela Oprea, inginerul Alexandru Mădularu rememora: „Erau 5 stejari seculari de peste 800 de ani... i-am îngrijit prin: curățatul de uscături, plombări cu diferite pliante în scorburile existente.”¹¹ Astăzi, în preajma biseriței de lemn, sunt 22 de stejari de diferite vârste. Despre 4 se spune că ar avea 500-600 de ani. Alți 11 sunt mai tineri, câțiva fiind plantați de maici. La 29 iunie 2018 prin grija Înaltpresfințitului Varsanufie, Arhiepiscop al Râmnicului, au fost sădiți 7 puiți dedicați ctitorilor și unor personalități.

Dintre marii stejari cel crescut pe partea stângă, lângă poteca ce duce spre biserița, a cuprins în coajă o icoană pictată, de mici dimensiuni, ce putea fi admirată de pelerini în urmă cu câțiva ani. Copacul a înglobat-o în scoarța sa așa cum se închide o rană. Nu puțini sunt pelerinii care întrebă ghizii mănăstirii ce s-a întâmplat cu mica icoană, dovadă că au revenit în mănăstire.

Venerarea stejarului o confirmă la mijlocul secolului al XIX-lea și scriitorul Grigore Alexandrescu (1810-1895). În însemnările realizate în anul 1845, O preumblare în Valahia Mică, scrie despre puterea miraculoasă a stejarului care s-ar fi protejat la intenția unui militar turc de a-l tăia, în 1822, pe timpul ocupației mănăstirii de trupele otomane.

Tradiția preluată de scriitor spune că la prima lovitură de topor, unealta a ricoșat, izbindu-l pe turc mortal. Grigore Alexandrescu ne mai relatează că a întâlnit la mănăstire patru doamne din Craiova aflate în pelerinaj. A remarcat cum admirau stejarul, cum s-au închinat și au rupt câteva frunze, le-au sărutat și le-au băgat în sân. Și în zilele noastre sunt pelerini care admiră stejarii și-și doresc să-i înlănțuie cu brațele lor.

Scriitorul Alexandru Odobescu (1834-1899), în calitate de membru în Comisia pentru Cercetări Istorico-Arheologice, a cercetat monumentele istorice din județele Argeș și Vâlcea. Se adresează Așezămintelor Brâncovenești și primește recomandare pentru a vizita mănăstirile vâlcene, între care și Mănăstirea Dintr-un Lemn și a studia desenul Coroana Maicii Domnului aflată în custodia Mănăstirii Horezu.¹² Vizitând bisericuța de lemn de la Mănăstirea Dintr-un Lemn scrie: „Alături e și rădăcina gorunului cel mare (specie de stejar - n.n.) ce s-a surpat de câțiva ani; tulpina lui uscată găunoșită și putrezită e alături. Țăranii vin și iau bucați dintr-însa de a bea și fierbe de friguri, atât e de mare venerația acestui loc.”¹³

La capătul treptelor ce urcă într-o curbă spre dreapta, înainte de a intra în cimitirul mănăstirii, pelerinii se opresc la „masa tăcerii” realizată dintr-un stejar secular căzut la pământ. Lucrarea aduce aminte de cunoscuta operă din Ansamblul monumental „Calea Eroilor” realizată de sculptorul Constantin Brâncuși între anii 1937-1938, în memoria eroilor gorjeni din Primul Război Mondial.

Faptul că bisericuța este pe terasa a doua s-a considerat că aici ar fi fost locul stejarului sacru. Reluarea cu atenție a informațiilor din izvoarele istorice au relevat o altă ipoteză afirmată mai înainte, cum se va vedea,

de reputați istorici și confirmată de cercetările arheologice făcute cu ocazia lucrărilor de reparații la bisericuța de zid.

BISERICUȚA DINTR-UN LEMN

Urcând scările privirii pelerinilor li se înfățișează, pe platoul dinspre vest, un cadru natural deosebit. În mijlocul livezii, la poalele pădurii, cuprind în căutătură partea dinspre altar a bisericii de lemn. În lipsa cupolei construcția ar putea fi ușor confundată cu o casă țărănească de munte, dacă crucea de pe acoperiș nu i-ar dezvălui rolul de lăcaș de rugăciune.

Despre data ridicării bisericuței dintr-un lemn nu s-au păstrat informații certe. Începutul este învăluit în legenda care a intrat în tradiția orală păstrată și afirmată și în zilele noastre. Indubitabil a fost construită pentru marea Icoană a Maicii Domnului cu Pruncul.

Cum am menționat mai sus, Mitropolitul Neofit I Cretanul preia tradiția și scrie că Matei Basarab a ridicat biserica de zid pe locul primei bisericuțe de lemn, „iar pe aceasta a mutat-o ceva mai sus, ca la o asvârlitură de piatră.”¹⁴

Petrache Ghiurca Râmniceanul notează la rândul său, în 1781, referindu-se la Matei Basarab ca preînnoitor al bisericii de zid, că „au cugetat dintru adâncul inimii și chemând pe Preacurata Fecioară întru ajutor s-au apucat și au zidit din temelie această Sfântă mănăstire, după cum și alte multe mănăstiri au zidit, mutând biserica cea mică într-un alt loc”¹⁵ (sic). Respectiva informație s-a perpetuat peste ani, astfel că arhitectul Ion D. Trajanescu, venit în documentare de specialitate la mănăstire în 1910, avea să scrie: „Tradiția acestui lăcaș de credință strămoșească ne spune că în timpurile de demult, pe locul unde se găsește actuala

biserică de zid ar fi fost o bisericuță făcută «dintr-un stejar».”¹⁶

Istorici de prestigiu precum Nicolae Veniamin și preotul profesor dr. Mircea Păcurariu precizează în studiile lor: Mănăstirea Dintr-un Lemn este ctitorită „pe locul celei vechi din lemn.”¹⁷ Considerațiile de mai sus și cele arheologice la care vom face referire în alt capitol duc la concluzia că prima biserică de stejar a existat până în jurul anilor 1634-1635 pe locul actualei biserici de zid (s.n.).

Să ne întoarcem, stimate pelerin, în zona bisericuței dintr-un lemn. Sfântul lăcaș este inconjurat, simetric, de morminte ale monahiilor și duhovnicilor trecuți la cele veșnice.

Cimitirul și-a modificat și el de-a lungul secolelor aspectul. Din lucrările lui Dieudonné Auguste Lancelot (1822-1894), desenator francez, gravor și ilustrator apreciat, care și-a publicat lucrări în reviste franceze precum „Le Tour du Monde”, într-un număr din 1868, și-a tipărit impresiile de călătorie și desenele despre Mănăstirea Dintr-un Lemn, câteva fiind admirabile.¹⁸ Vedem cum arăta cimitirul din respectivele desene, „plin de frumoase cruci originale,”¹⁹ după cum remarca N. Iorga. Desigur, în timp, crucile respective, lucrate cu măiestrie, s-au deteriorat. Altele din lemn și piatră le-au luat locul. După anul 2002, în cadrul programului de modernizare a complexului monahal multe cruci au fost înlocuite cu altele din marmură.

În partea stângă, cum se urcă pe lângă bisericuță, maica ghid atrage atenția asupra mormântului cu placa și crucea din marmură de care este legată o bandă tricoloră. Este locul de veci al generalului Paul Teodorescu (1888-1891), marele „ctitor al mănăstirii” de la sfârșitul anilor '30 ai secolului XX.

Pelerinii află că Paul din Alep consemnează în scris, pentru prima dată, legenda întemeierii mănăstirii,

În ce context s-a ridicat prima bisericuță dintr-un lemn, rațiunea pentru care s-a dat Sfântului lăcaș numele de Mănăstirea Dintr-un Lemn. Scrie călătorul sirian: „Aici trăia odată un sihastru și, într-o zi, deșteptându-se din somn, a găsit o icoană mare a Maicii Domnului atârnată de un copac, care i-a spus: «Aici voiesc să mi se ridice o biserică din acest copac». Atunci el a purces și a doborât copacul și s-a apucat să ridice o biserică frumoasă, numai din lemn, învelind-o și desăvârșind-o doar din copacul acela. De aceia au numit-o «Biserica Dintr-un Lemn», adică pe grecește Monoxilos”²⁰(s.n.).

Exegeții subiectului au apreciat că dintr-un stejar aflat în maturitate deplină se poate obține materialul necesar ridicării unei mici bisericuțe. Valeriu Anania a dat răspuns la întrebarea „de ce i s-a spus călugărului să facă lăcașul numai dintr-un singur stejar și nu din mai mulți, la

alegere sau la întâmplare?” În cazul de față, afirma acesta, „mănăstirea ia ființă din poruncă dumnezeiască. În al doilea rând stejarul în care se află icoana nu mai e un copac oarecare, ci un arbore sacru.”²¹

De reținut utilizarea stejarului și la bisericuțele ridicate ulterior pe locul celei mutate, după stabilirea punctului în care trebuia construită biserică de zid. Cutuma de a realiza toate piesele și accesoriile din aceeași esență – stejarul – s-a păstrat.

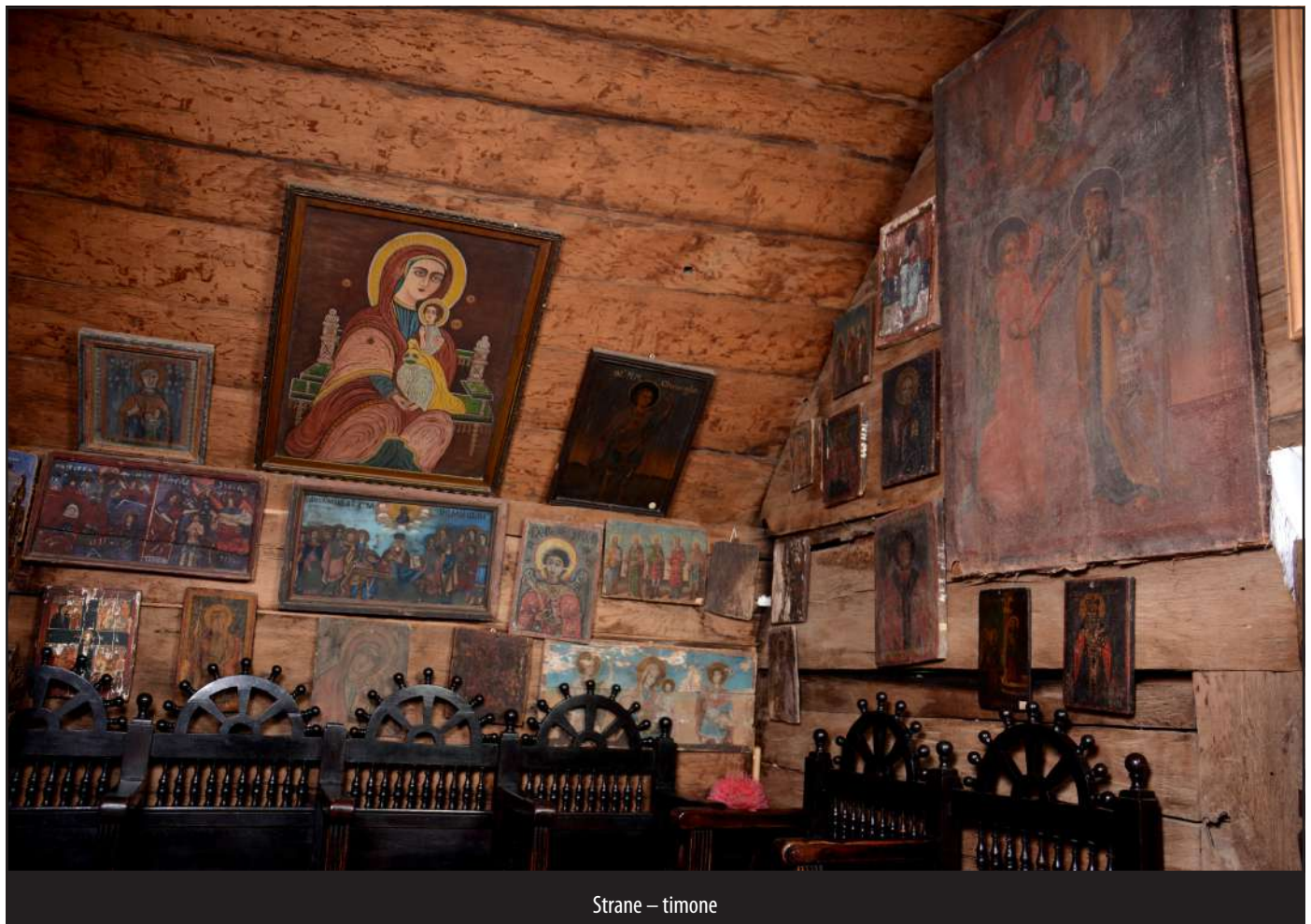
În jurul primei bisericuțe „frumoase”, după cum o descrie Paul din Alep, a început viața monahală. Tot de la diaconul sirian aflăm că bisericuța „era făcătoare de mari minuni.”²² Ele s-au produs în urma rugilor adresate de pelerini la Icoana Maicii Domnului cu Pruncul, păstrată în bisericuță până la târnosirea bisericii de zid.

După sfințirea bisericii de zid, în Sfântul lăcaș din stejar s-au ținut,

ocazional, slujbe așa cum se întâmplă și în zilele noastre. O confirmă Paul din Alep care menționează că în cea de-a doua zi de poposire la mănăstire, după slujba din biserică de piatră unde s-a săvârșit liturghia și procesiunea de închinare la Icoana făcătoare de minuni, soborul și enoriașii „am urcat și ne-am închinat și în biserică de lemn pomenită.”²³

Indubitabil, la momentul sosirii sirienilor la Mănăstirea Dintr-un Lemn exista, în rândul maicilor, o puternică tradiție orală, pe care Paul din Alep a preluat-o. Reținem însă că anul ridicării bisericuței și al mutării ei pe platoul de sus nu este precizat de acesta și nici de alte surse istorice.

Mitropolitul Neofit I Cretanul, prezent în ziua de 28 iulie 1753 la Sfântul lăcaș, ascultă relatările maicilor și introduce în legendă elemente în plus, lăsând posterității al doilea izvor scris despre întemeierea Mănăstirii Dintr-un Lemn. Ierarhul a

Strane – timone

consemnat: „În zilele lui Alexandru voevod (Alexandru al II-lea, Mircea - 1568-1574; 1574-1577) (n.n.) la leat 7008 de la Adam, un oarecare cioban la oi numit Radu, mergând acolo prin dumbravă// s-au dus să se culce sub un stejar și în vis a văzut de două ori – pentru că nu a crezut prima dată – o femeie frumoasă care îi spunea: «Scoală-te de taie acest copac și fă-mi o biserică și eu îți voi fi sprijinitoarea ta». Iar el după ce s-a sculat, luând toporul a început să taie stejarul și îndată ce a tăiat puțin coaja stejarului s-a arătat o Icoană a Născătoarei de Dumnezeu, care era în stejar și văzând icoana s-a minunat. După ce a scos această Sfântă icoană, a tăiat și despicat stejarul, făurind o biserică numai din lemnul aceluia stejar și a închis icoana Prea Sfintei în biserică. Ușa acestei biserici a făcut-o atât de strâmtă, așa încât icoana să nu poată fi scoasă afară, fiind toată biserica așezată pe rădăcina stejarului unde s-a găsit icoana și a lăsat acolo și icoana și biserica. Noi am găsit și o inscripție care se afla pe o cruce de lemn, sus, pe acoperișul bisericii Dintr-un Lemn; această inscripție noi o dăm aici pe românește: Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu îndemnarea Sfântului Duhu, amin! Ridicatu-s-au această Sfântă cruce, unde iaste hramul Nașterii Născătoarei de D(u)mn(e)zeu, rugăciunea robului Radu, în zilele lui Ioan Alexandru voevod (leat) 7008²⁴ (s.n.).

O altă variantă a legendei a reținut și notat, în jurnalul său, Lancelot de la bătrânul duhovnic al Mănăstirii Dintr-un Lemn. O redăm distinșilor pelerini și cititori, pentru a cunoaște cum era descris la 1868 momentul construcției bisericuței: „Demult deci trăia pe acest platou, atunci pădure deasă în care se găseau numai lupi și urși, un Sfânt pustnic petrecându-și zilele și nopțile în meditație și rugăciuni înaintea unei imagini a Sfintei Fecioare, cioplite de el în trunchiul celui mai falnic stejar din pădure care fusese demn de a fi altarul aceluia templu primitiv. Într-o zi, pe când se ruga cu fervoarea obișnuită, se pornește o furtună puternică din mijlocul pădurii; îl cuprinde întunericul; vântul șuieră cu putere, dar pustnicul se roagă! Fulgerele aprind cerul, și pe sub frunzișul și ramurile smulse, luminează trunchiurile stejarilor tineri care îndoiiți, aplecați, scuturați de vântul furios păreau un grup de condamnați sub biciul răzbu-nător al demonilor. Pustnicul continuă să se roage! Se aude tunetul, muntele se cutremură, arborele sacru este dezrădăcinat, ramurile rupte în flăcări... și pustnicul se roagă în fața imaginii sacre, respectate de focul cerului! Astfel, face legământ să ridice un adăpost pentru Sfânta Fecioară și să reușească acest lucru folosind un singur copac. Și a murit în mireasmă de sfințenie.”²⁵ Ceea ce diferă în această variantă a legendei este lipsa Icoanei Maicii Domnului cu Pruncul și faptul că stejarul era pentru pustnic loc de rugăciune.

La mijlocul secolului XIX, legenda Mănăstirii Dintr-un Lemn a intrat în atenția publicistică românească și mai târziu în circuitul științific internațional. În anul 1845 scriitorul Grigore Alexandrescu (1810-1885) a publicat în „Vestitorul românesc” articolul Mănăstirea Dintr-un Lemn în care povestește cititorilor periodicului legenda bisericuței, icoanei, stejarului și ciobanului, personaj care apare și în alte variante ale povestirii: „Cu treizeci de ani înainte de a se zidi biserica, un cioban își avea stâna în locul acela, pe coasta dealului. Într-o noapte i se înfățișează în vis Maica Mântuitorului, poruncindu-i să taie stejarul cel mare ce era lângă stână. Ciobanul nu socoti de cuviință a se osteni să puie în lucrare porunca; dar visul se repetă în mai multe rânduri, amenințându-l cu pedepse, îl făcură să se arate ascultător; abia lovi de câteva ori cu securea și copacul care era sec, căzu. În mijlocul lui găsi o icoană pe care ciobanul o adusesse la biserica satului.”²⁶ (sic). De aici, a revenit miraculos la locul unde a fost găsită.

Alexandru Odobescu nu numai că ne-a lăsat o viziune literară referitoare la Icoana Maicii Domnului cu Pruncul, dar i-a scris despre legendă francezului Georges Rohault de Fleury (1835-1904), arheolog și istoric de artă. Impresionat de ceea ce-i scrisese Odobescu, acesta a inclus informațiile într-un studiu: „Imaginea Sfintei Fecioare la Mănăstirea Dintr-un Lemn (în Vâlcea, în Munții Carpați). Tradiția atribuie acestei reprezentări prototipul pictat de evanghelistul Luca. Legenda spune că a fost găsită în scorbura unui stejar bătrân. Se spune că, dusă în alte biserici, revenea la locul său. Apoi a fost tăiat din lemnul căruia s-a făcut bisericuța, în care s-a așezat icoana împodobită cu aur și argint. Bisericuța a fost refăcută de mai multe ori din același lemn. De jur împrejur s-a ridicat o mănăstire mare de măicuțe. În prezent se păstrează și biserica de piatră și cea de lemn.”²⁷

Prin construcția dintr-un singur stejar și forma care i s-a dat, bisericuța a primit caracteristici de dublă navă. După cum s-a putut remarca mai sus, Paul din Alep scrie că o astfel de construcție dintr-un lemn este numită în grecește „Monoxilos,” termen intrat în accepție modernă, cu semnificație de ambarcațiune făcută prin scobirea unui trunchi de arbore. Constructorul i-a păstrat forma de navă (naos), lipsită de absidele laterale.

Lancelot vedea, la 1868, bisericuța „deja foarte veche, aceasta perpetuează legenda și păstrează rămășițele primei fondări a mănăstirii.”²⁸ Un cercetător al subiectului, O.G. Lecca, autorul unui dicționar istoric publicat în 1937, fixează construcția primei bisericuțe de lemn „înainte de 1565.”²⁹ Singurul obiect păstrat de la sfârșitul secolului al XVI-lea, datat cu certitudine, este o linguriță de argint de 8,2 cm lungime, care are pe spatulă

inițialele L.M. ale meșterului argintar și anul 1595, scris cu cifre arabe, utilizată la slujbe. Pe spatele spatulei s-a incizat ulterior Mănăstirea Dintr-un Lemn.³⁰ Nu se cunoaște cine și când a donat piesa mănăstirii.

Studiile făcute în anii '60 ai secolului XX de cercetătorul Radu Crețeanu l-au adus la concluzia că „biserica a fost refăcută din temelie de două ori, odată în 1733 și a doua oară după ce a «ars din întâmplare în 1814».”³¹

Biserița pe care o vizitează pelerinii astăzi, cea de-a treia, a fost ridicată prin strădaniile lui Iancu Lahovari, ginerele marelui boier vâlcean Constantin Socoteanu. La începutul secolului XIX era încă numită Bolnița. Avem de-a face cu o confirmare a practicii medicinei călugărești la Mănăstirea Dintr-un Lemn, așa cum se realiza în majoritatea mănăstirilor mari din Țara Românească și Moldova. Și în cazul Mănăstirii Dintr-un Lemn nu se consemnează evenimentul, astfel că nu se cunoaște cu precizie data organizării bolniței, un spațiu special pentru îngrijirea monahiilor bolnave de către bolnicarul desemnat de stareț. S-a apreciat că îngrijirea bolnavilor este legată de Sfânta Icoană a Maicii Domnului Făcătoare de Minuni.³²

În anul 1815, în cadrul lucrărilor inițiate de egumenul mănăstirii Hurezi, numit epitrop al Mănăstirii Dintr-un Lemn, documentele consemnează la biserica bolniței refacerea acoperișului, cu sprijinul boierilor Măldărești, care fac o danie „de 166 oca de fier pentru cuie.”³³ Lângă biserița a existat infirmeria mănăstirii.³⁴ Există o acuarelă din 1861 aparținând lui Henric Trenk (1818-1892), care l-a însoțit pe Alexandru Odobescu în călătoriile sale de studiu. Lângă biserica dintr-un lemn, Trenk a desenat o clădire care era bolnița.³⁵

Referitor la construcția biseriței pelerinii pot remarca ușor îmbinarea în coadă de rândunică a bârneilor. Cele de jos au fost așezate pe un pat de zidărie de cărămidă, material utilizat și la pardosirea pridvorului și interiorului bisericii.

Dimensiunile Sfântului lăcaș sunt relativ mici: lungime 13 m, lățime 5,50 m, înălțimea aproximativ 4 m. Pridvorul de la intrare este deschis, fiind susținut de patru stâlpi frumos fasonați. La exterior iese în evidență brâul în torsadă, cioplit în bârnă, element decorativ românesc întâlnit și la alte biserici de lemn, cu rol protector, ce separă sacral de profan.

Între timp au apărut aprecieri ce scot în evidență caracteristicile monumentului și frumusețea specială a acestuia. Bunăoară, în anul 1910 arhitectul Ion D. Trajanescu scria: „Prin ciopliturile stâlpilor ce susțin pridvorul, ale cosoarbei, ale brâului răsucit ce încinge întreaga biserică, prin modul în care sunt îmbinate lemnele de stejar din care e făcută – sunt indicii că aparțin unei epoci arhitectonice de bun gust.”³⁶

Inginerul Vasile V. Vasiliu nota, în 1934, într-o broșură monografică, că „stâlpii frumos înflorați,” „cosoarbele încrustate,” „brâul cu măiestrie răsucit,” „îmbinările și încheieturile lemnului de stejar” „dau biseriței, în întregime, un aspect frumos și o siluetă elegantă.”³⁷

Biserița are trei ferestre înguste ce permit pătrunderea luminii în fâșii oblice și diafane care învăluie spațiul interior în clar-obscur. Bolta bisericii este cilindrică, terminată la absidă prin panouri curbe, sprijinite pe nervuri.

Două inventare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, descoperite în arhive, permit cunoașterea obiectelor de cult, a cărților, a icoanelor ce împodobeau biserița. În inventarul realizat în luna octombrie 1878 se preciza că biserița era acoperită cu șindrila, icoane, cărți și obiecte de cult. Pentru slujbe se folosea Sfântul pater (vas liturgic) din argint, o cădelniță din argint, 1 octoich (principala carte de cântări zilnice), 1 cazanie (carte de predici), 1 mineiu de obște (carte în care se indică pe luni și zile slujbele religioase) și 1 triod (carte rituală cu cântările și rugăciunile din cele 10 săptămâni înainte de Paști).³⁸

Celălalt document: „Inventarul și data Mănăstirii Dintr-un Lemn” din 14 august 1891 precizează că la „Biserica Bolnița” erau 6 icoane împărătești din care 2 vechi; 1 icoană pe iconostas, 1 icoană praznicar. Documentul arată că avea 2 candelari mari și 4 mici.³⁹ Sporirea numărului obiectelor de cult este o dovadă certă că în biserița se țineau slujbe des. Prezența icoanelor se explică și prin faptul că și micul lăcaș dintr-un lemn, ridicat de Iancu Lahovari, nu era pictată conform cu tradiția biserițelor vechi.

Vizitatorul care pășește cu sfilă în pronaos și naos va admira iconostasul. Dacă va arunca o privire în micul altar va constata că și aici, și în întreaga biserică, pereții sunt tapetați cu icoane pictate în majoritate pe lemn. Sunt 179 de icoane. Cea mai veche este din secolul XVIII, iar celelalte din veacurile XIX-XX. Majoritatea provin din donațiile maicilor, credincioșilor și prin achiziții efectuate, în timp, de Stăreția mănăstirii.

O colecționară de excepție de icoane pe lemn și sticlă a fost maica Zenaida Mărculescu, principala ajutoare a maicii starețe Paisia Vasilescu. Până la trecerea la cele veșnice în 1971 „pleca purtând o traistă prin satele din Moldova, Oltenia sau Ardeal, cu trenul, cu căruța sau pe jos, sute și sute de kilometri. Poposea prin casele creștinilor și unde vedea o icoană a Fecioarei, care îi plăcea ei, o cerea pentru mănăstire. Rareori a fost refuzată. A adunat o colecție de artă impresionantă cu care a înfrumusețat culoarele lungi ale stăreției,” relatează doctorul Alexandru Ciucă, un apropiat al mănăstirii încă din

copilărie și al stareței Paisia Vasilescu care l-a ajutat, sfătuit și prețuit.⁴⁰

Icoanele degajă aerul de vechime și mireasma rugăciunilor ridicate de secole de maici, monahi și pelerini în fața acestor bijuterii de artă sacrală. Cu excepția celor din iconostas care au fost restaurate, celelalte păstrează pictura originală.

În pronaos pelerinii se pot închina și admira icoanele ce se evidențiază prin frumusețe și dimensiuni. Bunăoară, la intrare, pe perețele din față, în mijloc, ne întâmpină o cruce de dimensiuni mari cu Răstignirea Mântuitorului, ce are inscripția: „Această Sfântă cruce s-a făcut pe cheltuiala doamnei M. Dimitriu din orașul Râmnic. Moise Popescu Zugravu.” Pe perețele de est, stânga, se află icoana Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril realizată în secolul XIX. Pe perețele de nord, deasupra ușii de la intrare atrage atenția icoana Sfinții Părinți Ioachim și Ana, de dimensiuni mari, având inscripția: „Lucrată de monahia Neonila Văleanu, dăruită Sfintei Mănăstiri Dintr-un Lemn, 1915.”

Tot în pronaos pot fi admirate șase cruci pirogravate în stil maramureșean ce foloseau drept prestolnice, precum și icoanele Sfântului Pantelimon, Sfântul Mina și Bunavestire, Maica Domnului, Sfânta Muceniță Varvara, Nașterea Domnului, Răstignirea Domnului, Sfinții Cosma și Damian, lucrate în aceeași tehnică.

Cele mai multe icoane sunt dispuse în naos, fiind așezate în registre. Atrage atenția în mod deosebit prin dimensiune (L – 1243 mm, l – 1024 mm) și prin frumusețe icoana Acatistul Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, pictată pe pânză aplicată pe lemn, ce poartă data de 4 aprilie 1895, realizată de I.C. Rusan, zugrav și sculptor din comuna Dobrița, județul Gorj. Maica Domnului este înconjurată de medalioane ale Sfinților

Apostoli, ale Sfinților Prooroci, iar pe margine iconarul a pictat scene din viața Maicii Domnului și a Domnului Iisus, icoană pictată în secolul XIX. În mod neobișnuit artistul a redat-o pe Maica Domnului singură, fără Sfinții Apostoli.

Iese de asemenea în evidență icoana Sfântului Ierarh Nicolae, așezată în partea dreaptă, realizată în secolul al XIX-lea. În zona inferioară are inscripția: „Pentru pinacoteca Sf. Ep. a Râmnicului.” Nu puțini închinători au mărturisit că această icoană ar fi făcătoare de minuni.

Iconostasul este o bijuterie de artă, sinteză armonioasă între sculptură și pictură, realizată în lemn de tei de culoare naturală, nevopsit, cu incizii și sculpturi migăloase, riguros proporționate. Pe el este inscripționat anul 1814, când s-a realizat frumoasa operă de artă bisericească de către egumenul Hrisant de la Hurezi. Artistul a incizat bogate și sugestive simboluri. Pe ușile împărătești și stâlpii ce încadrează icoanele mari a încrustat frumoase motive florale. Ușile diaconești nu au fost realizate. Sunt înlocuite cu perdele.

Deasupra ușilor împărătești sculptorul a realizat o compoziție ce redă, sugestiv, genealogia Mântuitorului Iisus Hristos. Este reprezentat Iesei, tatăl proorocului David, din a cărui seminție se trage și Iisus Hristos. Din coasta lui Iesei crește un butuc de viță-de-vie care se extinde în zona superioară a tâmpiei. Simbolul viței de vie este preluat de artist din predica Mântuitorului, rostită ucenicilor înainte de patimi: „Eu sunt vița, voi mlădițele!” (Ioan 15, 5-6). Tema este reprezentată și în alte mănăstiri, de exemplu: Arbore, Probota, Sfântul Gheorghe-Suceava, Humor, Moldovița, Voroneț și Sucevița. Artistul a introdus în compoziție și frunza de stejar ce semnifică arborile din care s-a construit bisericuța. Doi dragoni, ce reprezintă forțele

răului, sunt prezentați cu capetele întoarse de la crucea iconostasului, dispunere ce are înțelesul că pot fi distruși prin răstignire. Modul în care s-a realizat compoziția simbolizează călcarea iadului prin răstignire.

Pictura tâmpiei a fost adaptată spațiului limitat. Pelerinul poate admira icoanele împărătești, realizate în anul 2004, întrucât cele vechi aveau un grad avansat de degradare și s-a impus înlocuirea lor. Ușile împărătești nu au fost zugrăvite. În partea superioară a catapetesmei sunt spații nepictate. Conform cerințelor erminiei aici trebuia așezată o icoană a Maicii Domnului.

Documentele păstrate de Comisia Monumentelor referitoare la situația Mănăstirii Dintr-un Lemn relevă grija constantă a stareței Paisia Vasilescu față de bisericuța dintr-un lemn. În mai multe rânduri a semnalat, în scris, conducerii respectivei instituții, necesitatea efectuării de lucrări la „Bisericuța din deal”, cum o numea, precum înlocuirea șiștei vechi de pe acoperiș, repararea podului și a stâlpilor. La 19 octombrie 1941 Serviciul tehnic al Comisiei Monumentelor a realizat memoriul referitor la condițiile speciale de înlocuire a tălpilor de la partea inferioară a bisericuței. Recomandarea făcută de arhitectul E. Costescu era ca acestea să fie realizate din stejar „având aceeași formă, dimensiuni și ornament cu tălpile vechi.” Pentru a se evita prăbușirea bisericuței, arhitectul preciza cum trebuia proptită, în interior și exterior, cu scânduri groase, iar înlocuirea tălpilor vechi cu cele noi să se realizeze din două părți opuse, pentru a nu-i slăbi rezistența. De jur împrejur trebuiau montați 33 de metri liniari de bârne de stejar. S-a prevăzut și construirea unui trotuar din cărămidă sau bolovani de râu în jurul bisericuței, mai lat decât streășina.⁴¹ Dar la 24 august 1944 stareța informa că la bisericuța lucrările au stagnat, iar în cadrul

Icoana Maicii Domnului cu Pruncul (față)

reparațiilor din anii 1955-1956 s-a intervenit la soclu, unde erau degradări, la acoperiș, console și grinzi. S-a pus șindrila în trei straturi.

Principalul mobilier sunt stranele, de culoare închisă, care au în partea de sus a spetezei, ca semn distinctiv, timona, prin intermediul căreia se manevrează cârma navei. Pelerinului i se sugerează că, odată așezat în strană, va naviga în siguranță pe învățătura Mântuitorului. Acest model a fost realizat la sugestia generalului Paul Teodorescu, în perioada lucrărilor de reparații și modernizări a complexului monahal în anii 1938-1940.

Periodic s-au făcut tratamente cu soluții speciale, la interior și exterior,

pentru combaterea atacului cariilor și întreținerea lemnului. Între anii 2000 și 2005 s-a restaurat în întregime catapeteasma, iar în anul 2003 s-a introdus curentul electric.

Învăluită în misterul legendei, bisericuța dintr-un lemn, atât din afară, cât mai ales din interior, relevă pelerinilor credincioși, prin icoanele vechi pictate și ele pe lemn și prin simbolistica sculptată în catapeteasmă, că se află într-un Sfânt lăcaș, reper deosebit al artei religioase românești a lemnului.

Prețuirea românilor pentru una din cele mai cunoscute biserici dintr-un lemn din spațiul românesc s-a exprimat elocvent în anul 2017, când ziarul „Evenimentul Zilei” a

organizat concursul „Cele 7 minuni ale României.” Între cele 250 de monumente reprezentative, cititorii au propus și „Biserica Dintr-un Lemn” a mănăstirii vâlcene.

ICOANA MAICII DOMNULUI CU PRUNCUL – „INIMA” MĂNĂSTIRII DINTR-UN LEMN

Înainte de a intra în Sfânta biserică de zid, cu evlavie, maica însoțitoare prezintă pelerinilor istoria celui mai prețios odor pentru care s-a fondat și a evoluat Mănăstirea Dintr-un Lemn – Icoana Maicii Domnului cu Pruncul Făcătoare de minuni.

În succinta descriere a mănăstirii, Paul din Alep face referiri, după cum s-a văzut, și la icoană, la dimensiunile ei, la puterea ei miraculoasă, la faptul că este purtătoare de grație divină: „Este măreață, făcătoare de minuni”, scrie diaconul sirian.⁴² Încă de la jumătatea secolului al XVII-lea renumitul călător sirian confirmă că icoana este un obiect de cult deosebit.

Neofit I Cretanul scria la rândul său, în 1764, despre puterea miraculoasă a icoanei: „Și această icoană face minuni foarte mari, vindecă pe cei apucați, pe șchiopi și nevolnici. Mai face multe alte minuni, după evlavia și credința celor veniți la ea.”⁴³

Într-adevăr, impresionează pelerinul de la primul contact vizual prin dimensiuni. Are înălțimea de 1,56 m pe latura stângă, 1,58 m pe latura dreaptă, lățimea de 1,15 m și grosimea de 5 cm. Principalul element distinctiv al icoanei este dat de dubla pictare pe ambele fețe. Pe fața principală este reprezentată Maica Domnului cu Pruncul, iar pe revers Judecata de Apoi, apropiere tematică prin care prețiosul odor este unic în iconografia ortodoxă română.

Sub aspectul compoziției iconografice, Maica Domnului cu Pruncul este o reușită sinteză a tipologiei redării Fecioarei: „Maica Domnului stând pe tron”, „Oranta”, în care Fecioara Maria apare singură cu mâinile ridicate pentru rugăciune, „Hodighitria”, unde Născătoarea își privește Pruncul ce ține în mână sulul Sfintei Scripturi, și „Eleusa”, expresie a intimității dintre Maica Domnului și Iisus.

Maica Domnului îl poartă pe Iisus pruncul pe brațul stâng, îl arată cu mâna dreaptă, având capul înclinat spre El. Imaginea Fecioarei Maria este maiestuoasă iar privirea plină de blândețe. Ochii Ei și ai lui Iisus redau afectivitatea pură, tandră și duioasă. Fecioara este îmbrăcată în maforion brun, cunoscut și ca roșu englez, bordat cu un galon roșu cărămiziu pe un fond de aceeași nuanță cu boneta albastră. Iisus este redat cu capul ridicat pe axa orizontală privind îngerul cu instrumentele patimilor. Cu mâna dreaptă binecuvântează. Poartă un himation roșu cărămiziu și o tunică albastră. În stânga pictorul l-a așezat pe Arhanghelul Gavriil care aduce Buna-Vestire în istoria mântuirii, iar în dreapta, pe Arhanghelul Mihail, protector și conducător al armatelor lui Dumnezeu, care poartă în mână vasul cu însemnele patimilor. Pe latura stângă, de sus în jos, sunt pictați Apostolii Petru, Luca, Marcu și Andrei, iar pe dreapta Sfinții Pavel, Matei, Ioan, Toma și Simion. Tehnica după care au fost reprezentați apostolii diferă de cea a meșterului iconar obișnuit.

Judecata de Apoi de pe revers este realizată în două registre. În profilul de sus este redată scena Deisis în care Iisus, așezat pe o banchetă, este reprezentat ca împărat. Cu palmele îndreptate spre credincioși le arată stigmatele cu intenția de a-i îmbrățișa, semn că Dumnezeu îi așteaptă la mântuire.

Mijlocitorii sunt redați în picioare rugându-se înconjurăți de arhangheli, cu brațele ridicate către Iisus, poziționat de pictor în centrul picturii. Aureolele intercesorilor și arhanghelii sunt redați în trei culori: ocru-galben, roșu-cărămiziu și albastru. Pe marginea icoanei, iconarul a scris, în slava veche, numele lui Mihail, Maica Domnului, Athanil, Iisus Hristos, Gavriil, Rafail, Sf. Ioan și Uriil.

În al doilea registru, pictorul a redat viziunea sa asupra Judecății de Apoi. La picioarele lui Iisus este redată mâna lui Dumnezeu care ține balanța pentru cântărirea faptelor celor trecuți la cele veșnice. Sub balanță au fost pictați Adam și Eva. În stânga Arhanghelul Gavriil străpunge cu sulița diavoli pentru a nu influența cântărirea care trebuie să fie dreaptă.

În partea dreaptă este reprezentat Antichristul călare pe un animal fioros, cu două capete și două guri. Printr-una înghițea păcătoșii, iar prin cealaltă scotea flăcări pe nări. Însăpământătorul personaj poartă barbă și păr lung,

iar la piept ține un prunc ce semnifică sufletul păcătos. Alături de Antichrist este înfățișat Arie, teolog și preot eretic din Egipt, trimis în lad alături de alți preoți susținători ai arianismului.

Prin frumusețea picturii și a tematicii dispusă pe avers și revers, prin dimensiunile ei, marea icoană de la Mănăstirea Dintr-un Lemn este singulară în iconografia românească și răsăriteană. Prețiosul odor inspiră puternice sentimente de evlavie și venerație în rândul pelerinilor.

La frecvența întrebare a pelerinilor: Cum a ajuns icoana Maicii Domnului cu Pruncul la Frâncești?, maica ghid precizează că, în timp, s-au dat mai multe răspunsuri de către personalități din varii domenii: scriitori, prelați, teologi, cercetători, monahi și monahii, cărora li s-au alăturat mai apoi publiciști și jurnaliști. În acest sens trebuie subliniată opinia scriitorului Alexandru Odobescu, care a introdus în nuvela istorică Doamna Chiajna 1560-1568, una dintre cele mai izbutite creații ale literaturii române, descrierea meleagurilor Frânceștilor înainte de a le fi văzut, a stejarului miraculos și contextul în care Ancuța, fiica doamnei Chiajna, soția domnitorului Țării Românești Mircea Ciobanul (1545-1552: 1553-1554; 1558-1559), a ascuns icoana în scorbura stejarului.

Se poate afla dintr-un pasaj al raportului pe care Odobescu l-a făcut la finalul misiunii de cercetare a monumentelor istorice din Oltenia că a preluat legenda icoanei din alte surse, nu de la mănăstire, unde a ajuns pe înserate, pe 29 iulie 1860, după publicarea nuvelei. El se arată surprins și foarte bucuros că descrierea șesului mănăstirii era aida realității și a notat că, la lumina lunii lunca „Otăsăului era astfel precum o descriese în Doamna Chiajna. Mi s-a părut că descrierea mea a fost exactă și m-am bucurat mult”⁴⁴ (sic).

După moartea soțului ei doamna Chiajna n-a pregetat nimic pentru a asigura fiului său, Petru cel Tânăr (1559-1568), tronul Țării Românești. A obligat-o pe copila sa cea mai mică să se căsătorească, împotriva voinței ei, cu un boier grec bătrân, dar influent la Înalta Poartă.

Îndrăgostită de Radu Socol, fiul vornicului Socol de la Motru, Ancuța fuge împreună cu acesta la conacul Socoleștilor. (Profesorul Constantin C. Giurescu (1901-1907) susține că una din cele trei fete, Stana, Anca și Dobra s-a măritat pe la 1552 cu Radu Socol, fiul vornicului Socol).

Aici vede pentru prima dată impresionanta Icoană a Maicii Domnului așezată pe un perete ca prețuit odor al familiei. Radu îi dezvăluie iubitei sale puterea făcătoare de minuni a icoanei pe care ciobanii ce păstoreau turma familiei pe meleagurile vâlcene, au găsit-o „într-o veche tulpină de stejar și-au adus-o tatălui meu”, își imaginează

Odobescu „că i-ar fi relatat Radu iubitei sale.”⁴⁵ În subcapitolul Pustnica al nuvelei, scriitorul spune cititorului că despre Icoana Maicii Domnului „se zice a fi una din cele șapte de Luca Evanghelistul zugrăvite și chiar în tulpina bătrânului copac ei scobiră biserița cea veche a mănăstirii zisă «Dintr-un lemn».”⁴⁶

După ce conacul Socolenilor a fost atacat de ostașii domniei și Radu a murit luptând, Ancuța a luat icoana și-a adus-o la tulpina stejarului miraculos călăuzită de Sfântul odor, în scorbuna căruia și-a amenajat chilia de pustnică.

Revenirea icoanei la locul său hărăzit de Maica Domnului este prezentată ca o minune, compusă magistral de Odobescu în tulburătoarea rugăciune a Ancuței înainte de a-și da obștescul sfârșit în fața necruțătoarei sale mame.⁴⁷

Ipoteza că icoana a fost adusă de la Motru se regăsește și la cercetătorii din perioada interbelică. Bunăoară, Vasile Drăghicescu afirma că icoana a fost păstrată mai întâi la Mănăstirea Gura Motrului (județul Mehedinți) de unde a fost transferată la biserița de lemn de la Frâncești.⁴⁸ Aceeași variantă se întâlnește și la Ion Donat, care susține că icoana Maicii Domnului a fost adusă de domnița Ancuța de la Mănăstirea Gura Motrului.⁴⁹

Datarea realizării Icoanei Maicii Domnului cu Pruncul a reprezentat un alt subiect în jurul căruia s-au emis opinii „contradictorii, atribuind-o unor epoci artistice ce depășesc în total durata unui mileniu.”⁵⁰ Prima descriere detaliată a Icoanei Maicii Domnului cu Pruncul ne-a dat-o Mitropolitul I Neofit care a cercetat-o cu atenție, a reținut principalele caracteristici și și-a exprimat părerea asupra realizatorului prețiosului odor: „Iar pomenita icoană a Născătoarei de Dumnezeu este într-adevăr minunată, atât pentru vechimea cât și pentru meșteșugul zugravului ca și pentru forma și mărimea ei, căci lățimea icoanei este de un cot (în Țara Românească era de 63,7 m - n.n.), iar lungimea ei aproape de un cot și jumătate. Pe această icoană, sub mâna ei dreaptă a Născătoarei de Dumnezeu, sunt scrise (cuvinte) cu niște slove mari, însă, din pricina vechimii ei sunt greu de deslușit. Dar, după cât am putut noi înțelege, pare a fi (scris) numele zugravului ce a zugrăvit-o, și parcă ar spune: «Mâna lui Damaschin». Acest Damaschin este un zugrav de icoane foarte vechi și minunate, ce își trage obârșia din țara noastră Creta, și din a cărei icoane am văzut și noi acolo în Creta, multe și nespuse de minunate, de aceeași formă și mărime, având numele lui scris așa: «Mâna lui Damaschin». Și aceasta este o părere” (sic).

Mihail Caratașu, Paul Cernovodeanu și Nicolae Stoicescu, traducătorii textului, își exprimă opinia că „este vorba, probabil, de cunoscutul pictor de icoane cretan Mihail Damaskinos (c. 1535 – post 1591)”, care a

pictat la Veneția. Ei identifică într-un album al Institutului Hellenic din Veneția planșa 19, figura 27 „reprezentând o icoană a Maicii Domnului cu pruncul în brațe foarte asemănătoare celei de la Mănăstirea Dintr-un Lemn.”⁵¹

Andre Grabar de la Universitatea din Strassbourg a susținut în 1929, după ce a studiat Icoana Maicii Domnului, că a fost pictată în secolul IV d.Hr. la Mănăstirea Theotokos din Grecia.

În anul 1942, preotul profesor Marin Pretorian opina că Icoana Maicii Domnului Făcătoare de Minuni, găsită în stejar ar fi „una din cele patru icoane zugrăvite după tradiție de Sfântul evanghelist Luca, ce se mai păstrează în lume.”⁵²

I.D. Ștefănescu (1886-1981), istoric de artă, o atribuie celei de a doua jumătăți a veacului al XVI-lea sau la limita dintre veacurile XV-XVI,⁵³ Chesarie Gheorghescu (1929-2017), părinte duhovnic al Mănăstirii Dintr-un Lemn, asupra căruia vom reveni în paginile următoare, concluzionează, după evaluarea opiniilor specialiștilor „mai apropiați de noi”, A.M. Mezincescu, D. Năstase ș.a., că „icoana pare să fie lucrată înainte de 1453 la Bizanț sau Muntele Athos, după o altă imagine mai veche”, ipoteză pe care o consideră „mai plauzibilă.”⁵⁴

Mai recent, în anul 2003, cercetătoarea Ana Dobjanschi, specialistă în arta medievală românească, avansează cu prudență opinia că „icoana ar putut fi pictată într-o mănăstire sârbească din Macedonia, probabil în a doua jumătate a secolului al XIV-lea.”⁵⁵ Cercetătoarea afirmă că la o dată, „greu de precizat, icoana ar fi putut fi adusă în Țara Românească, la Mănăstirea Gura Motrului, fiind eventual un popas în drumul său spre Mănăstirea Dintr-un Lemn, locul în care icoana se păstrează de secole.”⁵⁶

Până în primele decenii ale secolului al XVII-lea Icoana Maicii Domnului a fost păstrată în biserița Dintr-un Lemn. Faima ei ca făcătoare de minuni a crescut în rândul credincioșilor care veneau în număr tot mai mare în pelerinaj. După terminarea bisericii voievodale și a catapetesmei a fost așezată în stânga ușilor împărătești.

Vornicul Radu Golescu, tatăl lui Dinicu Golescu și bunicul fraților Golescu, implicați în Revoluția de la 1848 și în modernizarea României, „a primit – ne spune Cezar Bolliac – toate tablele de argint cu inscripții atârinate ex-voto de icoana imensă făcătoare de minuni de proporții colosale, găsită în interiorul arborelui secetos care a servit sigur la construcția vechii biserici și care a dat numele edificiului.”⁵⁷

Radu Golescu a dispus la 20 aprilie 1812 ferecarea cu argint și inscripționarea momentului și a datei realizării lucrării: „Această Sfântă icoană minunată și făcătoare de minuni de la Sfânta Mănăstire Dintr-un Lemn s-au îmbrăcat cu argintu după cum se vede de dumnealui

vel vornic Radu Golescu spre pomenire vecinică a dumnealului și a celor care l-au ajutat; și s-au lucrat această îmbrăcăminte a Sfintei icoane de Thoma argintarul leat 1812 aprilie 20" (sic). O ușită lângă genunchiul lui Iisus, care se putea deschide pentru a vedea pictura pe lemn, avea scrisă inscripția: „Prea Sfânta Stăpână de Dumnezeu Născătoare deschide nouă ușa milostivirii Tale și primește lacrimile mele.” Deasupra inscripției vornicului Radu Golescu s-a scris: „Stareță fiind Mănăstirii, Platonida monahia”⁵⁸(sic).

Cu ocazia vizitei la mănăstire, Alexandru Odobescu a realizat un studiu amănunțit al icoanei Maicii Domnului. Cele constatate le-a consemnat în raport. „Am dezbrăcat icoana cea mare de fața-i de argint și-am văzut că pe de o parte este zugrăvită pe pânză Judecata din urmă, cu numirile scrise în sârbește, iar pe cealaltă Maica Domnului zugrăvită pe lemn și stricată cât se poate (s.n.) Numai obrazul Maicii Domnului e mai bine conservată”⁵⁹ (sic).

Alexandru Odobescu este primul cercetător al prețioasei icoane care consemnează că este pictată față/verso și, tot el a atras atenția asupra existenței fenomenului de afectare a picturii, pe care îl explică însă prin consecințele vremurilor de răstribite. În timpul mișcării revoluționare a lui Tudor Vladimirescu din 1821-1822 icoana a stat ascunsă la Pătrunsa, iar pe vremea haiduciei lui Gheorghe Cărgaliu, în aceeași epocă, a fost dusă, precizează Alexandru Odobescu, într-o peșteră la Bistrița, unde s-a afumat de la focul ce-l făcea pustnicul. Tot de la Odobescu aflăm că Icoana Maicii Domnului cu Pruncul mai avea ca podoabe, în afară de îmbrăcăminte de argint, „coronă, cercei, brățări și alte scule ce sunt împreună cele mai de preț ale mănăstirii duse la Hurezi.”⁶⁰

Lancelot privind Icoana Maicii Domnului cu Pruncul o consideră „imagine bizantină, imagine miraculoasă; pare o pictură, dar este acoperită de atât de multă argintărie, de șiraguri de mătâni și de pietre colorate și atât a fost de sărutată de credincioși că este complicat să-i determini vârsta și natura.”⁶¹

Arhitectul Ion D. Trajanescu găsea, în anul 1910, Icoana Maicii Domnului, împodobită cu argint și aur, după cinstea ce i se cuvine.”⁶² Starea icoanei reiese și din imaginea acesteia fără învelișul de argint, scos în 1934, conform fotografiei publicate de Vasile V. Vasiliu în broșura sa.⁶³ A fost desigur a doua oară când imaginea icoanei a fost admirată în totalitate.

Dintre aprecierile scrise despre minunatul odor includem pe cea a doctorului Alexandru Ciucă.⁶⁴ Acesta nota într-un manuscris în care rememora perioadele în care a stat la mănăstire că în biserica de zid cel mai mult a fost impresionat „de Icoana Maicii Domnului, cu ochii ei

mari, adânci, pedunculați, ochi orientali, care-L privesc pe Iisus cu dragostea profundă a Mamei tuturor copiilor lumii, peste care se așterne un voal al depărtărilor și al durerii. Figura ei, atât de vie, de frumoasă și de profundă, amestecă într-un penel de geniu giocondic dragostea și durerea într-o simbioză de uman și mistic.”⁶⁵

În cadrul lucrărilor propuse pentru restaurarea icoanelor din catapeteasma bisericii de zid, la 4 octombrie 2002, Icoana Maicii Domnului cu Pruncul s-a scos din biserică, în prezența întregii obști, a echipei de specialiști restauratori și muncitori. Preasfințitul Gherasim a oficiat slujba Acatistului Maicii Domnului. În sunetul clopotelor și al cântărilor, Sfânta Icoană a Maicii Domnului și Sfânta Icoană a Mântuitorului a fost dusă în camera de la clopotniță, special amenajată pentru a fi restaurată, împreună cu celelalte icoane, de către Dorin și Monica Handrea. Dorin Handrea întocmise un proiect în acest sens avizat la Comisia Monumentelor Istorice la 28 iunie 2002, în baza contractului încheiat cu Episcopia Râmnicului, care a suportat și cheltuielile.⁶⁶

Episcopul Râmnicului avea să noteze într-un document olograf pe care l-a denumit Pagină de cronică surpriza pe care a avut-o cercetând icoana: «După ce a fost scoasă îmbrăcăminte de argint de pe Sfânta Icoană și s-a curățat de fumul depus de secole s-a văzut că Sfânta Icoană este pictată și pe verso, având ca reprezentare „Dreapta judecată.” Mare a fost bucuria tuturor de această sfântă descoperire. De asemenea s-a luat act că Sfânta Icoană este zugrăvită pe o singură blană, fără să aibă vreo spetează [...] De asemenea blana nu are fisuri majore și atacul care a existat înainte de zugrăvirea icoanei se vede că pictura s-a pus pe o blană veche...».⁶⁷

Referindu-se la simbolurile iconografice față-verso ale icoanei, Preasfințitul Gherasim afirma: „Alăturarea celor două simboluri iconografice reprezintă, cel puțin până acum, un caz unic în iconografia bizantină, iar faptul că acest exemplar valoros al artei creștine se află pe pământ românesc, la Mănăstirea Dintr-un Lemn, nu face decât să sporească aura de sacralitate a așezământului.”⁶⁸ În Cartea de aur a Sfintei mănăstiri în ziua de 4 octombrie 2002, după eveniment, ierarhul avea să mai scrie că: „ferecătura (icoanei - n.n.) a fost deschisă după 68 de ani,” iar icoana „se află în stare de continuă pierdere a picturii”⁶⁹ (sic).

Maica stareță avea să rememoreze frământările care au încercat-o pe cuvioșenia sa și obștea mănăstirii, într-un interviu acordat revistei „Formula AS” în aprilie 2005: „Ne pregăteam să renovăm biserica și vroiam să restaurăm și icoana sfântă, ceea ce ar fi însemnat să-i dăm jos îmbrăcăminte de argint. Inima mea era tulburată. Nu știam dacă este bine ce facem sau nu, căci icoanele făcătoare de minuni nu se restaurează, de obicei.

Și m-am rugat cu credință aprinsă la Maica Domnului să-mi dea un semn. Am chemat specialiști și profesori și am dus-o cu alai în atelierul de lucru. Șase oameni au purtat-o în timp ce preotul și noi ne rugam neîncetat, cerând semne cerești, că-mi era și frică să nu fie putredă și să se năruiască, tocmai când îi vom scoate ferecătura de argint. Și semnele au venit: în timp ce ne rugam, îmbrăcăminte de argint de deasupra a început să se miște și atunci am știut că Maica Domnului ne iubește și vrea să o dezbrăcăm. Dar miracolul cel mare a fost când am descoperit ce icoană minunat de frumoasă se ascunsese sub poleială, de sute de ani. Iar pe dos, dând la o parte scândurile care fuseseră bătute cândva demult, am descoperit o altă icoană, Judecata de apoi, păstrată și ea foarte bine.⁷⁰

Situația icoanei a impus măsuri rapide de intervenție pentru efectuarea unor tratamente specifice pentru stoparea degradării. Echipa Handrea a finalizat lucrările după doi ani. La 27 iunie 2004 restaurarea icoanei a fost recepționată.

Finalizarea restaurării a permis Direcției Județene pentru Culte și Patrimoniu Cultural Național Vâlcea să solicite Ministerului Culturii clasificarea valorosului odor. Prin Ordinul nr. 2366 din 11 august 2006 al Ministerului Culturii semnat de titularul portofoliului, academicianul Răzvan Theodorescu, s-a dispus încadrarea „în patrimoniul cultural național mobil, în categoria juridică «tezaur» o icoană împărțită cu două fețe, Maica Domnului cu Pruncul și Judecata de Apoi.”

La foarte puțin timp după reșterea icoanei la locul ei în iconostas, maicile au remarcat cu emoție și multă îngrijorare că icoana se înnegrește de la o zi la alta. Au apărut noi provocări și griji pentru conducerea mănăstirii. Cu binecuvântarea Preasfințitului Gherasim s-au căutat

soluții pentru rezolvarea problemelor, lucrările urmând să se facă pe seama mănăstirii.

Între specialiștii care au văzut și studiat icoana, la solicitarea maicii starețe Emanuela Oprea și a academicianului Răzvan Theodorescu, a fost expertul restaurator Mihaela Nacu, în iulie 2004. Împreună cu trei colaboratori au constatat starea de conservare a icoanei și „o parte din cauzele înnegririi imaginii Maicii Domnului.”⁷¹

În august 2004, Mihaela Nacu depune raportul cu propuneri, semnat și de titularul Ministerului Culturii și Cultelor, pentru informarea Departamentului de Monumente Istorice în care semnală „că icoana necesită o urgentă intervenție de curățare a filmului de protecție degradat de la restaurarea anterioară și alte intervenții de restaurare.” După un an de așteptări, Departamentul Monumentelor Istorice a comunicat că se poate face studiul și redactarea proiectului în colaborare cu „cei mai buni specialiști, profesori, biologi și chimiști.”⁷² Mihaela Nacu și colaboratorii au studiat icoana „in situ”, pe locul unde se află în iconostas, fără a afecta programul zilnic de slujbe. S-a întocmit un raport care a evidențiat cauzele procesului de înnegrire a icoanei.⁷³ În principal fenomenul a fost provocat de materialele utilizate la prima restaurare și de atacul a șase specii de ciuperci.

Icoana a fost studiată și fotografiată în detaliu (68 de imagini). Probele prelevate, fișele de apreciere stratigrafică au fost utilizate pentru efectuarea buletinelor de analize. Acestea au confirmat că Icoana Maicii Domnului cu Pruncul era în mare pericol. Concluzia a fost că se impuneau de îndată intervenții specifice pentru stoparea procesului de degradare. Specialiștii în restaurare, biologi, chimiști și fizicieni au stabilit, în funcție de

conținutul picturii, de considerentele teologice, estetice, ariile asupra cărora trebuia intervenit și materialele necesare operațiunilor de restaurare, respectând legislația națională și internațională referitoare la protecția patrimoniului cultural.

Mihaela Nacu a întocmit Proiectul de restaurare a icoanei cu față dublă, Maica Domnului cu Pruncul și Judecata de Apoi. Documentul este, în esență, un raport detaliat de examinare tehnică și propuneri pentru tratament.

La 5 iunie 2006 conducerea Mănăstirii Dintr-un Lemn, prin maica stareță stavroforă Emanuela Oprea, în calitate de beneficiar, a semnat contractul cu Mihaela Nacu, Camelia Comisia și Mirela Constantin, experte restauratoare, în vederea efectuării lucrărilor de restaurare în valoare de 18.861 lei.

Un moment de mare emoție, de încercare și îngrijorare pentru soborul de maici și duhovnicul mănăstirii l-a produs înștiințarea că icoana trebuia tratată cu radiații ionizante la Centrul de Iradiere Tehnologice de la Institutul Național de Cercetare și Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară.

Maica stareță Emanuela Oprea a decis ca împreună cu maica Arsenia să însoțească icoana la București. La Institutul de Fizică icoana a fost introdusă într-o încăpărire specială, cu pereți de plumb, în ambalajul său, fiind iradiată pentru dezinfectie și dezinfecție. În luna iulie 2006, timp de 73 de ore, cât a durat procesul de iradiere, maicile au stat și au așteptat în mașină în apropierea Institutului de Fizică, rugându-se continuu. Când au preluat icoana de la specialiștii lacrimile bucuriei s-au scurs pe obrazul maicilor.

Revenirea la mănăstire a fost un moment cu totul deosebit. Maica stareță rememorează într-un interviu ce s-a întâmplat: „Maicile știau deja că vin, așa că ne-au făcut o

surpriză. Am ajuns noaptea. Era întuneric deplin, dar când ne-am apropiat de mănăstire am văzut-o îmbrăcată în lumină. Mii de pelerini cu lumânări în mâini erau presărați de la intrarea în incintă și până la biserică. Era lumină ca la Înviere, iar noi ne simțeam ca ridicați din morți. Am fost toate atât de fericite că Măicuța s-a întors acasă... și de atunci n-a mai plecat dintre noi nici o clipă.”⁷⁴

În procesul verbal din 31 decembrie 2006 al Consiliului economic, întocmit de maica stareță, s-a consemnat referitor la revenirea icoanei în mănăstire: „Când a intrat mașina în curte au început să tragă clopotele și noi cu lumânări aprinse și cântând cântări către Maica Domnului «Cuvioasă cu adevărat», «Apărătoare Doamnă». Am urmat mașina cântând și plângând de bucurie, Maica Domnului nu s-a supărat pe noi că noi am dus-o și am adus-o din nou în mijlocul nostru. Când s-a scos cutia cu icoana, sărutam cutia și plângeam de bucurie că Maica Domnului este iar în mijlocul nostru. A fost dușă într-o încăpere special amenajată pentru restaurare.”⁷⁵

Echipa Mihaela Nacu a trecut, după obținerea autorizării laboratorului mobil de restaurare, la începutul anului 2007, la operațiunile de refacere și găsirea de soluții pentru protejarea icoanei de factorii de microclimat. A fost contactat Laboratorul „Muzeotehnic Goppion” din Torino, cunoscut pentru soluțiile de protecție a celebrei Gioconda, operă a marelui pictor renașcentist Leonardo Da Vinci. Caseta care urma să protejeze icoana a fost realizată de o firmă din Amsterdam. Climatul necesar este asigurat de un tip de silicogel în gramajul stabilit de specialiști. De precizat că Icoana Maicii Domnului cu Pruncul este în România unica protejată printr-o metodologie verificată și sigură aplicată în cele mai mari muzee ale lumii.

La 25 noiembrie 2008 icoana încasetată a fost așezată în partea stângă a iconostasului bisericii de zid.

Grija și temerea că venerata Icoană a Maicii Domnului cu Pruncul ar putea fi afectată cumva, deși este păstrată cu multă atenție și evlavie de obștea maicilor, a determinat conducerea mănăstirii să purceadă la realizarea a două copii identice, la aceeași dimensiune. Una a fost pictată în atelierul de pictură al Mănăstirii Bistrița de maica Olga Țucă, iar cealaltă la Mănăstirea Dintr-un Lemn de maica Ecaterina Fermeșanu, ambele fiind finalizate la începutul lunii aprilie 2018.

În Joia Patimilor Domnului Iisus Hristos din 5 aprilie 2018 icoana pictată la Mănăstirea Dintr-un Lemn a fost îmbrăcată în vechea ferecătură de argint realizată la inițiativa lui Radu Golescu. Celelalte i se va stabili locul după finalizarea lucrărilor la biserică nouă.

IN THE BEGINNING THERE WAS THE LEGEND

Abstract: The study represents the first chapter of the book *Mănăstirea Dintr-un Lemn – un complex monahal unic în România/ Dintr-un Lemn Monastery – A Unique Monastic Complex in Romania*, Romanian-English bilingual edition, in which there are references to the secular oaks from Frâncești (Vâlcea), the wooden church and the Icon of Mother of God with Child.

Keywords: Dintr-un Lemn Monastery, oaks, church, icon, Frâncești.

NOTE

- [1] Membru corespondent AOSR.
- [2] Pagini din volumul „Mănăstirea Dintr-un Lemn – un complex monahal unic în România/ Dintr-un Lemn Monastery – A Unique Monastic Complex in Romania”, ediție bilingvă română-engleză, aflată în pregătire pentru tipar.
- [3] Paul din Alep, *Jurnalul de călătorie în Moldova și Valahia*. Studiu introductiv, ediția manuscrisului arab, traducere în limba română, note și indici de Ioana Feodorov, Editura Academiei Române/ Editura Istros, București/Brăila, 2014, p. 15.
- [4] *Ibidem*, p. 10.
- [5] *Ibidem*, p. 351.
- [6] Vezi Mitropolitul Neofit (I) Cretanul (1738-1753) în Domnitorii și ierarhii Țării Românești. Ctitoriile și mormintele lor (coordonator Pr. Mihai Hau), Editura Cuvântul Vieții, 2009, pp. 534-535; Alexandru Moraru, *Dicționarul ierarhilor români și străini slujitori ai credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române*. Editura Basilica, București, 2015, pp. 314-315.
- [7] *Jurnalul călătoriilor canonice ale Mitropolitului Ungro-Vlahiei, Neofit I Cretanul*. Traducere și prezentare de Mihai Caratașu, Paul Cernovodeanu și Nicolae Stoicescu, în „Biserica Ortodoxă. Buletinul oficial al Patriarhiei Române,” anul XLVIII, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1980, p. 288.
- [8] *Ibidem*.
- [9] La călugărire a primit numele de Bartolomeu. A deținut, între 25 martie 2006 și 31 ianuarie 2011, poziția de mitropolit al Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului.
- [10] Valeriu Anania, *Cerurile Oltului. Școlile Arhimandritului Bartolomeu la imaginile fotografice ale lui Dumitru F. Dumitru*, editată de Episcopia Râmnicului și Argeșului, Râmnicu Vâlcea, 1990, pp. 86-87.
- [11] Arhiva Mănăstirii Dintr-un Lemn (A.M.D.L.). Dosar corespondență, 1984 (nenumărat).
- [12] Serviciul Județean Arhivele Naționale (S.J.A.N.) Vâlcea, Fond Mănăstirea Hurezi, dosar 6/1859-1861, f. 8.
- [13] Alexandru Odobescu, *Opere. Scrieri din anii 1848-1860*. Antume. Postume. Variate. Note. Text critic și variantele de G. Pienscu. Note acad. Tudor Vianu și Virgil Căndea, Editura Academiei RSR, București, 1965, p. 674.
- [14] *Jurnalul călătoriilor canonice*, p. 288.
- [15] Arhivele Naționale ale României (A.N.R.), fond A. Sacerdoțeanu, p. 9A, f. 46.
- [16] I.D. Trajanescu, *Mănăstirea Dintr-un Lemn și Mănăstirea Govora*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor,” III, 1910, p. 35.
- [17] Nicolae Veniamin, *Ctitoriile lui Matei Basarab*, Editura Sport Turism, București, 1982; Preot prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. Vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 218.
- [18] „Le Tour du Monde. Nouveau des voyages,” 1868. Premier semestre, p. 303.

- [19] N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, volumul I, Vălenii de Munte, 1908, p. 288.
- [20] Paul din Alep, *Jurnalul de călătorie*, p. 350.
- [21] Valeriu Anania, *op.cit.*, p. 79-80.
- [22] Paul din Alep, *Jurnalul de călătorie*, p. 351.
- [23] *Ibidem*.
- [24] *Jurnalul călătoriilor canonice*, p. 288.
- [25] „Le Tour du Monde,” p. 303.
- [26] Apud Alexandru Odobescu, *op.cit.*, p. 344.
- [27] Rohault de Fleury, *La Saint Vierge. Etudes arhiologiques et iconographiques*, I. II, Paris, 1878, p. 566; Apud Alexandru Odobescu, *op.cit.*, pp. 344-345.
- [28] „Le Tour du Monde,” p. 303.
- [29] O.G. Lecca, *Dicționar istoric, arheologic și geografic al României*, București, 1937, p. 187.
- [30] Apud, Constantin Bălan, Haralambie Chircă, Olimpia Diaconescu, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul Vâlcea (sec. XIV-1848)*, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 431.
- [31] Radu Crețeanu, *Mănăstirea Dintr-un Lemn*, Editura Meridiane, București, 1966, p. 29.
- [32] Dr. Romulus Popescu, Dr. Irina Popescu, *Însemnătatea medico-istorică a bolnițelor din județul Vâlcea*, în „Mitropolia Olteniei,” Anul XXI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1969, p. 895.
- [33] Pr. O. Bălașa, *Pomelnicul Mănăstirii Dintr-un Lemn* scris de Dionisie eclesierul Mitropoliei București, în „Mitropolia Olteniei,” anul VIII, 1956, aprilie-mai, p. 265.
- [34] Meletie Răuță, *Monografia ecleziastică a județului Vâlcea*, R. Vâlcea, 1908, p. 49.
- [35] *Ibidem*.
- [36] I.D. Trajanescu, *op.cit.*, p. 388-389.
- [37] Vasile V. Vasiliu, *Mănăstirea Dintr-un Lemn*, Rm. Vâlcea, 1934, p. 25.
- [38] Arhiva Arhiepiscopiei Râmnicului, (A.A.R.), dosar 178/1878. Referitor la alegerea unei noi superioare (Passim).
- [39] *Idem*, dosar Monahia Apostoleasca, 11 aprilie 1891-22 august 1891. (Passim).
- [40] Dr. Alexandru Ciucă, *Pagini memorialistice*, p. 79 (Fondul documentar Mănăstirea Dintr-un Lemn).
- [41] Arhiva Institutului Național de Patrimoniu (A.I.N.P.) Fond 1452, dosar 16, f. 166.
- [42] Paul din Alep, *Jurnalul de călătorie*, p. 351.
- [43] *Jurnalul călătoriilor canonice*, p. 284.
- [44] Alexandru Odobescu, *op.cit.*, 674.
- [45] *Idem*, Mihai Vodă cel Rău și Doamna Chiajna. Scene istorice din cronicile românești, ediția a VII-a, Editura Librăriei Lecen & Comp., București, 1905, p. 101.
- [46] *Ibidem*, p. 117.
- [47] *Ibidem*, p. 114-115.
- [48] Al. Efremov, *Icoane românești*, București, Editura Meridiane, 2003, p. 28.
- [49] Ion Donat, *Fundațiile religioase ale Olteniei, mănăstiri și schituri*, Craiova, Editura Scrisul Românesc S.A., 1937, p. 61.
- [50] Rasofora Tecla Fuiogă, rasofora Teodosia Barac, *Monografia Mănăstirii Dintr-un Lemn*, Editura Măiastra, Târgu Jiu, 2009, p. 96.
- [51] *Jurnalul călătoriilor canonice*, p. 289.
- [52] Preot iconar Marin Pretorian, *Mănăstiri și schituri din Mitropolia Olteniei Craiova*, Editura Sfintei Mitropolii a Olteniei, 1942, p. 9.
- [53] I.D. Ștefănescu, *L'icone de la Vierge du Monastire Dintr-un Lemn*, în „Bizantinism,” anul VI, 1931, pp. 601-602.
- [54] Ieromonah Chesarie Gheorghescu, *Mănăstirea Dintr-un Lemn*, 1987, p. 5.
- [55] Ana Dobjanschi, *Câteva considerații privind Icoana Maicii Domnului cu Pruncul de la Mănăstirea Dintr-un Lemn*. Comunicare la Simpozionul Institutului Național al Monumentelor Istorice: Vasile Drăguț 75 de ani de la naștere, 19-20 decembrie 2003 (Manuscris. Fondul documentar al Mănăstirii Dintr-un Lemn).
- [56] *Ibidem*.
- [57] Cezar Bolliac, *Les Monastères Roumaines. Les Monastères des Brancovesci*, Imprimeria C.A. Rosetti, București, 1863, p. 104.
- [58] Constantin Bălan, Haralambie Chircă, Olimpia Diaconescu, *op.cit.*, p. 423.
- [59] Alexandru Odobescu, *op.cit.*, p. 674.
- [60] *Ibidem*.
- [61] „Le Tour du Monde,” p. 304.
- [62] I.D. Trajanescu, *op.cit.*, p. 35.
- [63] Vasile V. Vasiliu, *op.cit.*, p. 23.
- [64] Rasofora Tecla Fuiogă, Rasofora Ecaterina Fermeșanu, *Din tezaurul documentar al Mănăstirii Dintr-un Lemn*, în „Misiunea,” anul V, nr. 1, (5), 2018, p. 104.
- [65] Alexandru Ciucă, *loc.cit.*, p. 75-76.
- [66] Arhiva Mănăstirii Dintr-un Lemn (A.M.D.L.). *Proces-verbal al Consiliului economic și duhovnicesc*.
- [67] *Mănăstirea Dintr-un Lemn*. Fondul documentar.
- [68] Gherasim Cristea, *Istoria Eparhiei Râmnicului, Râmnic Vâlcea*, Editura Conphys, 2009, p. 372.
- [69] *Cartea de aur a Mănăstirii Dintr-un Lemn*.
- [70] Dia Radu, *Miracolul Maicii Domnului*. Mănăstirea Dintr-un Lemn, în „Formula AS,” anul XVI, nr. 661, aprilie 2005, p. 18.
- [71] A.M.D.L., Mihaela Nacu, *Raport privind etapele expertizei efectuate la Icoana Maicii Domnului Făcătoare de Minuni de la Mănăstirea Dintr-un Lemn*, 6 dec. 2005. (Passim).
- [72] *Ibidem*.
- [73] *Ibidem*.
- [74] Cristian Curte, *Maica Domnului de la Mănăstirea Dintr-un Lemn – istoria unei icoane făcătoare de minuni*, în „Formula AS,” anul XXVI, nr. 1121(22), 17-19 iunie 2014.
- [75] A.M.D.L., *Realizări pe 2006*. Proces-verbal al Consiliului Ecumenic și duhovnicesc, încheiat astăzi, 31 decembrie 2006.